

Јован М. ЧУДОМИРОВИЋ*
Филолошки факултет
Универзитета у Београду

ОДНОС ПРЕФОРМУЛАЦИЈЕ И ЊЕГОВА ОБЕЛЕЖЈА

У раду се, на корпусу примера ексцерпираних из ЕКСЈ, описује прагматика преформулације у српском језику, као и формалне и семантичко-прагматичке сличности и разлике између три маркера преформулације – *то јест*, *односно* и *другим речима*. У другом делу рада објашњавамо разлику између преформулације и блиских односа/функција на које се она у литератури понекад своди, као што су експликација, егземплификација, закључност, објаснидбени однос итд., а указујемо и на паралеле између преформулације и раставности/дисјункције.

Кључне речи: преформулација, конектори, везници, лингвистика текста, анализа дискурса, семантика, прагматика, везник/речца *то јест*, везник/речца *односно*, конектор *другим речима*

1. Увод

1.1. Преформулација

Преформулацију као тип кохезивног односа помињу различити аутори, као засебан однос или као подврсту неког ширег односа (уп. Халидеј 1985; Ман/Томпсон 1986; 1988; Ковачевић 1998). Д. Блејкмор се из перспективе теорије релевантности бавила маркерима преформулације у енглеском у неколико радова (в. Блејкмор 1993; 1997; 2007), истичући да преформулацију треба посматрати као однос *интерпретативне сличности*, у смислу у ком се овај термин користи у теорији релевантности (Спербер/Вилсон 1995). Да би два сегмента била интерпретативно слична, они не морају имати исту језичку форму, нити идентичан пропозициони садржај, већ је довољно да у извесној мери деле исте логичке и контекстуалне импликације (Блејкмор 1993: 116; 2007: 319).

* jovan.cudomirovic@fil.bg.ac.rs

Ова ауторка истиче да треба разликовати две врсте преформулације (Блејкмор 2007) и то илуструје, између осталих, и следећим примерима (истицање је наше):

- (1) Cuts, **or** in more technical terms, lacerations, can be treated in two ways. (Блејкмор 2007: 312, 320)
Посекотине, **или(ти)**, стручније речено, лацерације, могу се третирати на два начина.
- (2) What I think we need, you see, is rooms with a table, **or in other words / that is to say**, a table which students could sit around. (Блејкмор 2007: 316)
Оно што нам треба, видите, јесу собе са столом, **или другим речима / то јест** столом око ког би студенти могли да седе.

Према Блејкморовој (2007: 321–324), у првом примеру, реч *лацерације* није употребљена да се њоме интерпретира садржај означен речју *посекотине*, већ је у питању исти садржај, који се само изражава на два различита начина. Однос преформулације овде, дакле, не постоји између два садржаја, јер је у питању један те исти садржај, него између два језичка средства којима се у датом контексту тај садржај може изразити.

За разлику од тога, у другом примеру преформулацијом се интерпретира садржај првог дела – значење именице *table* 'сто' сужава се на тачно одређену врсту стола, онакву о каквој је реч у датом контексту, тј. какву говорник има на уму. Оно што је саопштено не тиче се језичких јединица којима се жељени садржај преноси, већ самог садржаја, тј. „појмовне представе коју саговорник треба да изведе” из првог дела конструкције (Блејкмор 2007: 328), па је оваква преформулација метапојмовна, или „метарепрезентациона”, а не метајезичка. Блејкморова у свом раду показује да се за метајезичку и метарепрезентациону преформулацију у енглеском користе различита средства: прву може сигнализирати само везник *or* 'или', док се за другу користе маркери попут *that is (to say)* 'то јест' и *in other words* 'другим речима' (и тада, према Блејкморовој, није могуће употребити *or* 'или').

Маркерима преформулације у српском (*односно, то јест, другим речима, другачије / другачије речено* и сл.) први се детаљније бавио, колико нам је познато, М. Ковачевић (1998) (за контрастивну перспективу в. Бајић 2016; 2018). За њега је преформулација један од подтипова објаснидбеног односа, и то подтип чије се значење „своди на преименовање денотата, а изражава се везницима *то јест* и *односно*, везником *или*, безвезничким конструкцијама, као и везником *или* с конкретизаторима: *другим ријечима, другачије речено*, и свим пропозиционалним конекторима ауторизације, и на крају: конкретизаторима *дакле, тако рећи* и *такозвани*” (Ковачевић 1998: 76). *То јест* и *односно* појављују се и као обележја свих осталих подтипова објаснидбеног односа (осим значења додатног коментара), а то су корекција, експликација, конкретизација (која се даље реализије или као објашњење општег конкретним или као егземплификација општег) и корелација (уп. Ковачевић 1998).

Овакво схватање преформулације је, дакле, знатно уже од оног које износи Блејкморова и ког ћемо се ми држати у овом раду.

1.2. Циљ рада, метод и корпус

Циљ овог рада јесте да да сажет опис преформулације у српском. Конкретније, наши циљеви су: 1) да из прагматичке перспективе утврдимо које су типичне варијанте преформулације на материјалу српског језика; 2) да испитамо има ли разлика – и ако има, какве су – између типичних маркера преформулације у српском; 3) да одредимо какав је однос преформулације према другим типовима односа који се помињу у литератури.

Истраживање заснивамо на анализи корпуса. Корпус за наше истраживање чине примери из *Електронског корпуса српског језика* (ЕКСЈ), који се развија на Математичком факултету Универзитета у Београду. Из ЕКСЈ ексцерпирани смо укупно 233 примера са маркерима *то јест*, *односно* и *другим речима*, и то по 90 примера за маркере *то јест* и *односно*, и 43 примера за маркер *другим речима*. Овакав однос грубо одражава разлике у фреквентности ових маркера, у том смислу што је маркер *другим речима* у ЕКСЈ најмање фреквентан (има 2.192 појављивања). Велика разлика у фреквенцији у ЕКСЈ постоји, додуше, и између маркера *то јест* (10.164) и *односно* (66.487), али више од половине те разлике отпада искључиво на примере из дискурса правних прописа (где је манир да се готово искључиво користи маркер *односно*) и новинарског стила (чији текстови доминирају у структури ЕКСЈ). Пошто нисмо очекивали да би већи број примера за маркер *односно* из ова два регистра суштински изменио слику о преформулацији у српском, за маркере *то јест* и *односно* узели смо исти број примера. Јединица ексцерпције је, дакле, маркер преформулације заједно са два сегмента дискурса које доводи у везу; притом, природа испитиваног феномена је таква да се у анализи мора узети у обзир и контекст (нарочито претходни део дискурса), па ексцерпирани примери садрже и контекст у ком је материјал који представља јединицу ексцерпције употребљен.

2. Анализа корпуса

2.1. Типови преформулације

2.1.1. Метајезичка преформулација у ужем смислу

Попут примера (1) из уводног одељка, примери (3)–(5) илуструју метајезичку преформулацију – нема интерпретације једног садржаја другим, већ само замене једног израза оним који му је у датом контексту синониман:

- (3) Они су исказивани по религиозној припадности као Хрвати гркоисточне, **односно** православне вере. (М. Степић, *У вртлогу балканизације*)
- (4) Улога краља у именовану министара била је врло велика, што је отежавало издвајање функције првог министра, **односно** пред-

седника владе, а с тим и учвршћивање принципа колективне одговорности. (О. Поповић Обрадовић, *Парламентаризам у Србији 1903–1914*)

- (5) На зидовима храмова живописани су, **тј.** представљени, призори из црквеног живота и осликани црквени ликови. (Уџбеник историје за VI разред основне школе)

И пример (6) илуструје метајезичку преформулацију: аутор новинског чланка најпре је употребио термин *фертилитет*, а затим га дефинисао (претпостављајући, вероватно, да његово тачно значење просечном читаоцу не мора бити познато); и оваква преформулација је метајезичка – другим делом преформулативне конструкције не износи се нова мисао/појам да би се интерпретирала мисао/појам из првог дела, већ се исти појам означава другачијим језичким средством: синтагмом уместо термином. Слично је и у примерима (7)–(8) (с тим што се типови синтаксичких јединица понегде разликују).

- (6) У Шпанији, Португалији и у Грчкој, баш у време највишег пораста животног стандарда, остварен је, наводи Горан Пенев, највећи пад природног прираштаја становништва и највећи пад фертилитета, **односно** броја деце по једној жени до њене 40. године. (*Политика*, 6. X 2006)
- (7) После састављања одговарајућих исправа, поклонопримац, **тј.** нови власник, одмах је поклоњену имовину преузимао у државину. (Д. Николић, *Древноруско словенско право*)
- (8) Претпостављајући да ћемо доћи до сужња, мораћу да избацам онолико баласта колико је тај човек тежак. Да, али сам на тај начин само одржао балон у равнотежи **то јест** на истој висини на којој се налазимо. (Ж. Верн, *Пет недеља у балону*)
- (9) Напоменувши још једном да је главни адут Албе веома квалитетан напад, Шутало је оценио да је шанса Хемофарма за победу „игра на низак резултат”, **односно** мали број поена. (*РТС*, 27. IX 2010)

У основи су исти и следећи примери, с тим што је овде термин други члан конструкције, а опис/дефиниција му претходи:

- (10) Кад говоримо о животињском свету уопште, онда при том мислимо на животиње које живе без човековог старања, **односно** на дивље животиње. (*Наш крај*, уџбеник за III разред основне школе, 1986)
- (11) [...] мајка у оваквом браку према својој деци има веома слаб наследноправни положај, јер су од ње јачи „наследници по закону”, **тј.** легитими. (О. Станојевић, *Римско право*)
- (12) Интенција је да се половина прихода од приватизације враћа назад привреди кроз развојне фондове, **односно** да се реинвестира. (*Економист магазин*, бр. 135–140)

Овде, наравно, спадају и случајеви у којима је први члан израз на страном језику, а други његов превод:

- (13) Слово припада спољашњости и делује само на спољашњи начин, док дух може бити примљен само *ab intra*, **то јест** духом. (А. Коаре, *Немачки мистици, духовници и алхемичари XVI века*)
- (14) [...] а испод нипошто занемарљиви безбројни делатници који се у жаргону називају „jobbers”, **то јест** неовлашћени посредници. (Ф. Бродел, *Материјална цивилизација, економија и капитализам од XV до XVIII века II*)
- (15) Шта кукаш: *Life is tough!* **Односно**, закони живота су брутални. (*Мостови*, бр. 111)

Метајезичка преформулација обележава се маркерима *односно* и *то јест*. Маркер *другим речима* на њиховом месту не делује као прагматички прикладно решење, јер би се очекивало да иза њега следи сегмент који је не само формално већ и садржински другачији. У нашој грађи, уосталом, нема ниједног примера метајезичке преформулације обележене маркером *другим речима*.

Маркери *односно* и *то јест* могли би се у оваквим случајевима заменити и везником *или*. То би, међутим, потенцијално производило двозначност. Читалац коме није познато да је, рецимо, *грко-источни* исто што и *православни*, или да је *први министар* исто што и *председник владе*, конструкције попут *грко-источне или православне вере* и *први министар или председник владе* могао би разумети као да је реч о алтернативним садржајима (тј. да су *грко-источна* и *православна* две различите вере итд.), а не о метајезичкој дисјункцији, док такве опасности с маркерима *то јест* и *односно* нема. Могуће је, међутим, употребити и везник *илити*,¹ који не би остављао простора поменутој двозначности и који је, чини се, за разлику од *или*, специјализован управо да обележи метајезичку дисјункцију, а не и друге типове раставног односа.

2.1.2. Метајезичка преформулација у ширем смислу

Овде скрећемо пажњу на једну специфичну групу примера која, сматрамо, такође спада у метајезичку преформулацију, али посебног типа.

- (16) Садашња месечна плата професора износи 33.000 динара, док наставници примају 16 одсто мање, **односно** 28.000 динара. (*Политика*, 10. XI 2007)
- (17) Али, ни рекордни извози се неће одржати: тако 1753. и 1754, Гдањск извози само 52 000 ласта (тј. 624 000 квинтала). (Ф. Бродел, *Материјална цивилизација, економија и капитализам од XV до XVIII века I*)

¹ Аутор дугује захвалност проф. Љубомиру Поповићу, који му је скренуо пажњу на специфичност овог координатора.

- (18) Будући да је Чедомир Јовановић, лидер ЛДП-а, на председничким изборима у јануару добио нешто више од 230.000 гласова, **односно** 5,6 одсто, Остојићева рачуница вероватно има основа [...] (*Политика*, 18. III 2008)
- (19) Ове године инкасирао је од турнира 640.000 фунти, **тј.** близу 900.000 евра. (*Политика*, 7. V 2008)

У сва четири примера оба сегмента изражавају некакав квантитет: у примерима (16), (17) и (19) у питању је количина новца, у примеру (18) број гласова. Такође, у сва четири примера преформулација заправо значи промену начина на који се одређени квантитет изражава: у примеру (16) релативна мера (удео у укупној количини) преформулисана је апсолутном мером, док је у примеру (18) учињено обрнуто; у примерима (17) и (19) количина изражена једном мерном јединицом у другом сегменту је изражена другом мерном јединицом.

С једне стране, ове преформулативне конструкције саопштавају исти садржај, само на различите начине. Међутим, оно по чему се ови примери разликују од осталих примера метајезичке преформулације јесте то што поента преформулације овде није у томе да просто понуди алтернативно *језичко* средство: различите мере нису просто питање језика, већ једне праксе која начелно може постојати и независно од језика. А поента преформулације је у томе да се читаоцу понуди ближа, интуитивнија, јаснија представа о датој количини, да му се понуди перспектива одн. мерна јединица која му омогућава да створи јаснију представу о томе о каквој/коликој количини је у датом контексту реч. То онда значи, дакле, да је реч о другачијем менталном представљању, а не просто о другом језичком средству.

Упркос томе, кључ је, чини се, у следећем – мерење је по својој природи *симболичка* активност – измерити нешто значи приписати бројну вредност подскупу неких предмета, особа, материје итд. преко мерне јединице – апстрактног појма који служи као нека врста референтне вредности, тј. симболизује некакву јединичну количину која је свима позната, а обично о њој имају и некакву интуитивну представу. У том смислу, изражавање мере је једна врста формалног језика; заправо, то је један од кључних елемената формалног језика којим се служе математика и многе природне науке и техничке дисциплине. И зато није необично што се у систему природног језика овакве преформулације понашају као и друге метајезичке – а да се заиста тако понашају, најбоље се види по томе што се и у овим примерима маркери *односно* и *то јест* могу заменити речју *илити* – координатором који обележава метајезичку дисјункцију.² Разлика између „метајезичности” примера

² Да ово није специфичност српског језика, може нам показати поређење са енглеским. Наиме, у оваквим конструкцијама у енглеском би био употребљен везник *or* 'или'; овакве примере лако је наћи претрагом на интернету: *An investor could get a maximum loan of 85 per cent, or €127,500 [...]* 'Инвеститор би могао добити зајам од највише 85 посто, тј. / одн. / или(ти) 127.500 € [...]'. (И1); *Given the net gaming revenue figure of £109.7m for the company as a whole, this means that Spain was worth £14.1m or €16.4m* 'С обзиром да је нето приход био 109,7 милиона фунти за

(3)–(15) и примера (16)–(19) јесте у томе што код прве групе *језик-* у термину *метајезички* означава природни, људски, тј. у конкретном случају српски језик, док код друге групе *језик-* у термину *метајезички* има шире значење (‘вештачки формални систем симболичког представљања неког садржаја’).

2.1.3. Метапојмовна (метареферентациона) преформулација

При метапојмовној преформулацији, другим сегментом уводи се садржај који је другачији од садржаја првог сегмента, али је маркером преформулације означен као прагматички еквивалентан – као садржај који у датом контексту води истим закључцима као и садржај првог сегмента (уп. одељак 1.1).

Наравно, разлози због којих говорник може претпостављати да је одређеном сегменту његовог излагања потребна преформулација, као и начини на које је нешто могуће преформулисати, могу бити веома различити и вероватно их није могуће исцрпно нити сасвим систематично класификовати. (Осим тога, чак и да је могућа, таква класификација би вероватно била пре психолошки него лингвистички релевантна.) Овде ћемо зато описати неколико различитих случајева који, према заступљености у нашој грађи, делују као типични.

Једна од типичних преформулација јесте она у којој говорник сажето износи одређену тврдњу, коју затим преформулише другом, по правилу опширнијом и конкретнијом. Погледајмо следећи пример:

- (20) Налагодавци и убице до данас нису откривени, а пријатељи, колеге и Ћурувијина породица верују да убиство има политичку позадину **тј.** да је Славко Ћурувија страдао због оштрих речи и критичких ставова о режиму Слободана Милошевића. (*PTC*, 5. X 2010)

Преформулативну конструкцију овде чине два садржаја: (1) *Ћурувијина породица, пријатељи и колеге верују да убиство има политичку позадину*; и (2) [*Ћурувијина породица, пријатељи и колеге верују да је*] *Ћурувија страдао због оштрих речи и критичких ставова о режиму Слободана Милошевића*. Други садржај је очигледно конкретизација првог, но треба имати на уму да су у питању два различита садржаја: рећи да нечије убиство има политичку позадину може значити врло различите конкретне ствари: нпр. да је убијени политичар који је био конкурент другим политичарима, који су га убили; или, да је убијени био симпатизер одређене политике, а да су га убиле присталице неке друге политичке струје; или, да убијени лично није имао никакве везе с политиком, али је његово убиство неко испланирао и извео да би га искористио у политичке сврхе итд. Сврха ове преформулације је,

компанију у целини, то значи да је Шпанија [= приход шпанског огранка компаније] била вредна 14,1 милион фунти, **тј.** / **одн.** / **или(ти)** 16,4 милиона евра’ (И2). Д. Блејкмор у свом раду (2007) не наводи примере овог типа, али констатује да се маркери *or* ’или’ с једне, и *that is* ’то јест’ и *in other words* ’другим речима’, с друге стране, разликују управо по томе што је први искључиво маркер метајезичке преформулације, а друга два искључиво маркери интерпретативне преформулације (Блејкмор 2007: 321–328), што значи да су преформулације овог типа и у енглеском, као и у српском, обележене као метајезичке.

дакле, да првом сегменту понуди алтернативу која га конкретизује и стога је информативнија. Али то не значи да је први део сувишан: иако недовољно конкретан, он је економичнији и ефектно сажима суштину онога што је изречено другим сегментом, а преформулативним маркером имплицира се да у датом контексту и један и други воде истој интерпретацији. Слично важи и за следеће примере.

- (21) Да би се оживели грађевински послови, привредници предлажу да се уведе фазно издавање грађевинских дозвола, **то јест** да одмах по добијању локацијских дозвола почне изградња, а паралелно с тим да се набављају и остала документа. (*Политика*, 2. II 2008)
- (22) Тржишта некадашње Југославије представљају за словеначка предузећа предност и у случају нужде, **тј.** када треба проширити или преселити производњу. (*Политика*, 19. X 2018)
- (23) Клинтонова се враћа свом кампањском старту – Њујорку. Тамо ће, слути се, своје активисте ослободити даљих обавеза, **односно** – обавестиће их да им евентуални будући ангажман неће бити плаћен [...] (*Политика*, 4. VI 2008)
- (24) Договор о оснивању заједничке железничке компаније Србије, Хрватске и Словеније постигнут је крајем јула ове године, како би се превоз робе и путника на паневропском Коридору 10 учинио ефикаснијим, рентабилнијим и бржим, **односно** путовање од Љубљане до Истанбула скратило са садашњих 57 на 35 сати. (*ПТС*, 10. X 2010)
- (25) Најкраћи одговор јесте да у мери у којој друштво репродукује услове за постојање ромског сиромаштва и беде илузоран је напор да се њихов стамбени и комунални стандард знатније побољша архитектонско-урбанистичким захватима. **Другим речима**, ако постоји дискриминација и стигматизација Рома у запошљавању, школовању, политичком животу итд. оне ће постојати и у становању. (*Политика*, 21. IV 2009)
- (26) „Најбоље је када у комуникацији нема предуслова. **Другим речима**, најбоље би било да се о проблемима који постоје разговара отворено и пријатељски и да обе стране учине колико могу да се проблеми решавају на обострано задовољство, укључујући и однос према Косову и Метохији”, рекао је Лутовац. (*ПТС*, 26. II 2010)
- (27) Министар омладине и спорта Снежана Самарцић-Марковић изјавила је да ће, служећи се примерима из суседних земаља, Министарство предложити влади „да свако ко прима такву врсту националног признања а није неспоран статус његовог држављанства мора да потпише изјаву о лојалности држави чији новац прима”. **Другим речима**, од косовских боксера, освајача светских медаља у дресу СФРЈ, тражиће се да потпишу „екстра документ”, да не признају независност Косова, ако желе да доживотно примају новчану надокнаду. (*Политика*, 20. XII 2008)

У свим примерима маркери *то јест*, *односно* и *другим речима* могли би се заменити исказима типа „а ево шта то тачно значи”, „а ево шта под тим мислим / шта тиме хоћу да кажем” и сл., но такви искази би истицали и експликативну улогу другог сегмента, док се преформулативним маркерима првенствено истиче међусобна прагматичка еквивалентност двају сегмената, а не семантички однос између њихових пропозиционих садржаја.

Чести су и случајеви у којима се другим сегментом спецификује одређени појам, вредност и сл. који је већ обухваћен садржајем првог сегмента.

- (28) У склопу преуређења Главне железничке станице, саграђене још у претпрошлом веку, **односно** 1884. године, у протеклих годину и по дана уређене су поједине службене просторије, а радови у неким а даље трају. (*Политика*, 29. VII 2008)
- (29) Тако је Милорад Мирчић, потпредседник СРС-а, јуче ујутру за Б 92 рекао да је потписивање коалиционог споразума са социјалистима могуће очекивати у току ове седмице **односно** данас или сутра. (*Политика*, 22. V 2008)
- (30) Посебно су у овим земљама угрожени млади, **односно** деца до 14 година. (*Политика*, 18. VII 2007)
- (31) У тој изјави у којој, „у име ЕУ”, изражава „забринутост” и „опомену” службеној Москви; словеначки званичници су се побринули да речену изјаву подрже и државе које нису у ЕУ, **односно** државе кандидати и оне у „стабилизационо-придружитвеном процесу и могући кандидати за чланство” као што су Хрватска, Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Грузија. (*Политика*, 21. I 2008)
- (32) Министарства из става 1. овог члана у вршењу надзора међусобно сарађују, **односно** међусобно се обавештавају о предузетим мерама, размењују информације, пружају непосредну помоћ и предузимају заједничке мере и активности [...] (*Закон о заштити потрошача*)
- (33) Историја, нарочито историја архитектуре, је призната у сваком случају. Технологија, **то јест**, инжењерство и грађевинска конструкција, снажно су истицани на Пенсилванији [...] (С. Костоф, *Архитекта: професија кроз историју*)
- (34) Победник овог доста занимљивог меча одлучен је већ у првих десет минута првог полувремена. **Односно** од трећег до деветог минута када су Швеђани успели да остваре вођство које, како се испоставило, наши репрезентативци не само да нису могли да достигну, него су га гости у другом полувремену и повећали. (*Политика*, 7. X 2006)

У оваквим примерима маркери *односно* и *то јест* најприближније би се могли парафразирати изразима *тачније* или *прецизније говорећи* и по томе су блиски случајевима корективне преформулације, о којима говоримо у одељку 2.1.5. Ипак, као и у другим случајевима замењивања, ни овде *тачније* или *прецизније* нису прави еквиваленти за *то јест* и *односно*, јер истичу само различит обим или општост садржаја првог и другог сегмента, а не оно што

је суштина преформулације: да сегменте треба интерпретирати као прагматички еквивалентне.

Нешто је ређи случај да је садржај првог сегмента ужи и обухваћен садржајем другог сегмента, али и такви случајеви постоје:

- (35) Објављивањем књиге „Светска баштина Србије” светској јавности је упућена важна порука – да средњовековни споменици на Косову и Метохији припадају српској, **односно** византијској култури средњег века, изјавио је министар културе и медија Небојша Брадић. (*Политика*, 18. X 2010)
- (36) Најпре, без обзира на то какав је чији утисак о томе ко је из скоро десетине афера на ту тему изашао као „победник”, на губитку су, анализе показују, обојица; **то јест**, обе политичке струје које ова два политичара предводе. (*НИИ*, 29. IV 2002)
- (37) Милорад Улемек Легија остаће власник куће у улици Илије Стојадиновића 87, у београдском насељу Церак. Финансијска истрага показала је да је купљена 1998. године, тачније, пре него што је Улемек постао вођа криминалне групе и стекао позамашно богатство. Поред тога, утврђено је да је ова кућа, коју поседује заједно са супругом Александром Ивановић, купљена на кредит, **другим речима** – легално. (*Политика*, 19. III 2009)
- (38) Абаитара је имао други предлог: дао би Топехи за малу Купекахи, двогодишњу девојчицу, истичући да је она Таквамина ћерка, **то јест** да, као и он, припада клану Такватип, што значи да он, као ујак, има на њу право. (К. Леви Строс, *Тужни тропи*)

Чини се да би се у овим примерима на месту маркера преформулације могла употребити и речца *дакле*, но то, још једном, не значи да се преформулација може свести на закључивање, јер би речца *дакле*, као и неки други привидни еквиваленти преформулативних маркера у другим примерима, имала нешто другачију прагматичку улогу; о овоме детаљније говоримо у одељку 3.

У примеру (35) садржај првог сегмента је ужи, специфичнији него садржај другог; међутим, за говорника је у датом контексту битно да је српска средњовековна култура део једне шире, у светским размерама значајније и препознатљивије формације – византијске културе, и да баш као представник те културе доприноси светској културној баштини. У том смислу, појам *византијска култура*, иако мање специфичан, доприноси разумевању појма *српска средњовековна култура*, тј. његовом значају у датом контексту. На сличан начин могу се анализирати и примери (36)–(38).

Трећи типичан случај метапојмовне преформулације чине примери у којима се одређени садржај, који се разуме као скуп или категорија, илуструје набрајањем типичних представника тог скупа.

- (39) Ту су се могли видети, пре свега, неки ранији познаници, **то јест** Дебреј, Шато – Рено, Бошан, а затим све величине из суда, из књижевних кругова и војске [...]. (А. Дима, *Гроф Монте Кристо*)

- (40) [...] до знања које почива на једној теорији чулног и које и даље задовољава наше основне потребе помоћу вештина захваљујући којима је настала цивилизација, **то јест** помоћу земљорадње, сточарства, грнчарства, ткања, чувања и припремања хране, итд. [...]. (К. Леви Строс, *Дивља мисао*)
- (41) Ако се у Познању буду играла само три сета домаћин сме да изгуби највише 38 поена, **то јест** да победи рецимо са 25:13, 25:13, 25:12 и онда би имао поен-количник 1,0667 (1119:1049). (*Политика*, 20. VIII 2006)

Будући да је реч о односу *скуп – чланови скупа*, овде се свакако може говорити и о егземплификацији, како и чини М. Ковачевић (1998); уосталом, у примеру (41) појављује се и маркер егземплификације – речца *рецимо*. Сматрамо, међутим, да, без обзира на то, ови примери нису ништа мање примери преформулације од осталих, јер се, како показујемо у одељку 3, преформулација и егземплификација тичу раличитих аспеката интерпретације, па се, према томе, не искључују.

2.1.4. Преформулација и ендифора

Посебан случај представљају следећи примери:

- (42) Српска скупштина је 2004. године направила историјско насиље прогласивши четнички покрет антифашистичким. Крајње је неозбиљно мењање историје Другог светског рата на овај начин, **односно** одлуком Скупштине на истеку мандата. (*Политика*, 2. XI 2009)
- (43) Тај не само да је постојао него и сада постоји, и управо је на оној дужности које се одрекао Римски, **то јест** на дужности финансијског директора Варијетеа. (М. Булгаков, *Мајстор и Маргарита*)
- (44) Санадер је сада у процепу, јер је у својој изборној реторици истицао суверенитет Хрватске, а сада то и конкретно мора да покаже. Отежавајућа околност му је став његове владе по том питању, јер је још пре три године хрватски државни секретар Хидајет Бишчевић потписао споразум по коме се Хрватска обавезала Бриселу да неће применити ЗЕРП без договора с државама ЕУ. [...] па су сада кулминирали притисци да Хрватска у вези са ЗЕРП-ом поступи онако како се то обавезала Европској унији пре три године и – **другим речима** – дозволи даљњи слободни излов рибе чланицама ЕУ у тој јадранској зони. (*Политика*, 15. XII 2007)
- (45) [...] г. Голужа не звиждуће из страха од смрти, него у инат! Јер се он сада заправо и не боји, него се само присетио свог синоћњег страха од смрти, мада и то не бејаше, право говорећи, неки страх, него више нека врста гађења, јер му је синоћ смрт засмрдела као прљаве ноге или као воњ из уста. Уколико није у питању овде оно друго, помало застарело значење речи задах, као општи називник за сваковрсне мирисе, угодне и неугodne; али онда значи да му је,

то јест г. Голужи, смрт замирисала као ружа, па чему онда тај при-
тајени страх од миомириса! (Д. Киш, *Час анатомије*)

У сва четири примера први сегмент је упућивачки израз – у примерима (42)–(44) реч је о синтагмама које садрже показну заменицу одн. заменички прилог, а у примеру (45) реч је о личној заменици. Осим тога, сви ови упућивачки изрази употребљени су анафорички: у примеру (42) синтагма *овај начин* односи се на садржај претходне реченице; у примеру (43) синтагмом *на оној дужности...* евоцира се садржај који је изнесен раније у роману, а исти је случај и у примеру (44), где се конструкција с корелативом (*онако како се то обавезала Европској унији пре три године*) односи на садржај из претходног текста (уп. *јер је још пре три године хрватски државни секретар [...] потписао споразум по коме се Хрватска обавезала Бриселу да неће применити ЗЕРП без договора с државама ЕУ*); најзад, у примеру (45) анафорички је употребљена заменица *он*, а антецедент јој је *г. Голужа*.

Наведени примери имају једну сличност с метајезичком преформулацијом. Наиме, ни овде не постоје различити садржаји, такви да се другим интерпретира први, већ је свуда реч о истом садржају, тј. појму, јер је у сва четири случаја другим сегментом само експлициран појам на који се упућује деиктичким изразом (а који је, иначе, већ био поменут и раније, у делу текста који претходи преформулативној конструкцији). Како примећује Д. Блејкмор (2007: 318) у вези с једним примером анафоре, у оваквим случајевима други сегмент преноси информацију о „конституенту одређене пропозиције”, дакле – усмерен је на садржај, а не на језичку форму. Такође, треба приметити да у сва четири примера постоји потенцијални проблем у идентификовању онога на шта се упућивачким изразом упућује (слично констатује и Д. Блејкмор анализирајући своје примере, уп. Блејкмор 2007: 318–320): у прва три примера садржај на који се односе синтагме с демонстративом појавио се раније у тексту и читаоцу више није непосредно доступан – могуће је да би се он морао присећати, тражити почетак новинског чланка или листати странице романа не би ли реконструисао на шта се упућивачки изрази односе; у четвртом примеру пак постоји више потенцијалних антецедентâ – на месту на ком се заменица *он* појављује она се може односити не само на Голужу него и на појам задаха, о ком се говори непосредно пре него што се појави заменица. У свим случајевима, дакле, преформулације имају улогу да читаоцу олакшају да закључи шта је тачно референт употребљеног упућивачког израза, а не да просто понуде превод или синоним. Зато се, уосталом, ни у једном од наведених примера уместо употребљених маркера не би могао употребити везник *илити*, који, како смо видели, обележава однос на метајезичком нивоу.³

³ У последња два примера он се не би могао употребити ни зато што за то постоје формалне препреке: парентетички карактер другог сегмента у првом одн. позиција конкретизатора, а не везника, у другом примеру. Но ти разлози су секундарни, што се види по томе што везник *илити* остаје неприхватљив и онда кад се примери преформулишу тако да нема синтаксичких препрека да се он употреби (уп. *да поступи онако како се обавезала...?илити да дозволи даљњи излов; ...да је њему ?илити г. Голужи смрт замирисала као ружа*).

2.1.5. Корективна преформулација

Корективна преформулација може бити планирана и непланирана (уп. Блејкмор 1993: 101; 2007: 326–327). На непланиране корективне преформулације обично наилазимо у спонтаном говору, кад говорник случајно изговори нешто што није намеравао, направи лапсус и сл. Од следећа три примера, трећи несумњиво илуструје непланирану преформулацију – говорник је, тек након што је изговорио први део свог исказа, схватио да војника може он сместити у болницу, уместо да ту одлуку препусти команданту. Код прва два примера то није тако очигледно; те преформулације могле би бити и планиране, и надаље ћемо их анализирати као да то јесу.

- (46) Срба застаде за часак: – а онда, ту је била и нека Марија... млада жена, са којом сам се познавао још док је била девојка; **то јест**, назови девојка. (Б. Ћосић, *Два царства*)
- (47) Немам појма. А не знам ни њу. **Односно**, виђам је у цркви, годинама, али немам појма ко је. (М. Ђурђевић, *Паркинг светог Саватија*)
- (48) Помогао сам му мало да стане на ноге јуначке, – рече Велфер којега никако није напуштао онај његов осмејак, – а госпо'н командант батаљона издаће даља наређења како за сходно нађе... **То јест**, могу ја да предам овде кадета Биглера у болницу. Издаћу му лекарску сведоцбу да је оболео од срдоболе... (Ј. Хашек, *Доживљаји доброг војника Швејка*)

Примери (46) и (47) карактеристични су по томе што у њима говорник другим сегментом одбацује типичну интерпретацију првог сегмента: рећи да је неко *назови девојка*, значи да то заправо није, тј. да се не може назвати девојком у пуном смислу, да му недостаје неко од својстава коју типична представа о девојци укључује. Такође, *виђати* некога не значи заиста и знати га (47). Из перспективе теорије прототипа (Тејлор 2003), другим сегментом се одбацује прототипична интерпретација првог сегмента, тј. први сегмент се интерпретира као маргинални представник своје категорије. Или, језиком теорије релевантности, другим сегментом конструише се ад-хок појам ДЕВОЈКА*, тј. ЗНАТИ* који треба схватити „лабавије”, шире од онога што је језички кодирано значење ових израза (в. Карстон 2002; Блејкмор 2007: 322–324).

У овим примерима, дакле, говорник први сегмент сматра не само (потенцијално) недовољно јасним, информативним, релевантним итд., већ претпоставља да би он могао водити погрешној интерпретацији, тј. интерпретацији битно другачијој од намераване. То се види и по томе што би у овим случајевима најближа замена маркера *то јест* и *односно* била *заправо* – маркер корекције/исправљања, који је на плану текста семантичко-прагматички еквивалент корективним супротним координаторима *већ / него / но (=него/већ)*.

Како смо већ приметили коментаришући примере (28)–(34) у одељку 2.1.3, метапојмовну преформулацију какву налазимо у тим примерима није увек лако разликовати од корективне, о којој говоримо овде. Начелно, разлика је у томе да је код корективне преформулације раскорак између типичне

и намераване интерпретације првог сегмента толика да се доживљава пре као исправљање него као реинтерпретација; дакле, за разлику од других случајева говорник овде два сегмента не сматра прагматички еквивалентним. „Величину” тог раскорака није увек лако објективно утврдити, као што се види у следећем примеру:

- (49) – [...] Које би кораке требало предузимати да Србија, Југославија, постане земља коју ће уважавати, коју ће поштовати свет, као што је то некад било? – Прву битку смо добили. **Односно:** народ је ту прву битку добио. (*Политика*, 16. X 2000)

Да ли ову преформулацију треба разумети као *Тачније / прецизније речено, народ је ту прву битку добио*, или пак као *Заправо, народ је ту прву битку добио*, тешко је утврдити и у извесној мери је ствар субјективног доживљаја различитих читалаца. Некоме би, на основу знања о свету, а можда и личних ставова, била ближа једна, а некоме друга интерпретација. Начелно, можемо рећи да би корективнима требало сматрати оне преформулације код којих је маркер *заправо* у датом контексту несумњиво ближа замена маркера *то јест* и *односно* него што би то били маркери *прецизније* или *тачније речено*.

На крају овог одељка треба приметити да су у вези с корективном преформулацијом и они примери у којима маркер *то јест* уводи ограду, а типично се налази у постиницијалном положају унутар другог сегмента (таквих примера нема у нашем материјали, али су могући, уп. нпр. *Могу Вас ја одвести у музеј. Ако Вас, то јест, то интересује*)

2.2. Маркери преформулације

2.2.1. Формална својства

М. Ковачевић (1998: 61–62) маркере *односно* и *то јест* сврстава у напоредне везнике (тзв. објаснидбене), јер се могу наћи између свих типова синтаксичких јединица, увек заузимају позицију између њих и та позиција се не мења ако сегменти на чији однос маркер указује замене места. Он, међутим, примећује да други сегмент често може бити употребљен парентетички, те из тога закључује да је „свака апозицијска синтагма заправо безвезничка објаснидбена синтагма, а свака објаснидбена синтагма формализована (тј. везнички остварена апозиција)” (Ковачевић 1998: 78–79).

Овове бисмо додали један коментар. Наиме, ако је парентетички карактер по правилу прозодијски сигнал синтаксичке издвојености, тј. обележје сегмената који не припадају основној структури реченице и „првом плану” њеног значења (као што су апозитиви, ограде, додатни коментари и сл.), поставља се питање да ли то важи и за преформулативне конструкције. Како закључује Блејкморова (2007: 337), а то се види и из наше анализе, преформулисани сегмент заправо није у другом плану, али ту „пуноправност” стиче тек на прагматичком плану. У том смислу, сегменти са маркерима *односно*

и *то јест* јесу још један од случајева који замагљују границу између координираних и апозитивних конструкција, јер испољавају формална својства другог, а функционална својства првог типа.

Кад је реч о отворености ових конструкција, М. Ковачевић (1998: 67) тврди да су „структурно затворене”. Наш материјал пак показује да то није тако – оне су само најчешће двочлане, али могу имати и више чланова:

- (50) Новчаном казном од 10.000 до 400.000 динара казниће се за прекршај предузеће, односно друга организација, односно друго правно лице које гради објекат, ако: не одреди лице које руководи грађењем објекта, односно извођењем радова или ако одреди лице које за то не испуњава прописане услове (чл. 117. и 118) (*Закон о планирању и изградњи*)
- (51) Пример: да ли сте запазили како, у великим сликовним приказима ДП-а (мноштво ликова, много малих ситуација и мотива везаних у ткиво раскошне графичке фреске), свака микроситуација чува и развија своје време, свој облик тајминга, то јест активног трајања, то јест осликовљеног времена, како ту свака групица петричићевских човечуљака, свака микрозаједница упражњава свој облик живљења [...] (*Политика*, 4. X 2009)

Кад је реч о синтаксичкој дистрибуцији, очигледна је разлика између маркера *то јест* и *односно* с једне стране, и *другим речима*, с друге. *То јест* и *односно* доминантно се користе на конституентском нивоу, а знатно ређе између независних клауза унутар комуникативне реченице, или на нивоу текста, као конектори, док с маркером *другим речима* ствари стоје обрнуто. Детаљне податке о дистрибуцији анализираних маркера дајемо у следећој табели:

маркер (укупан број примера) ⁴	дистрибуција маркера			
	УНУТАР КЛАУЗЕ		ИЗМЕЂУ НЕЗАВИСНИХ КЛАУЗА (У ИСТОЈ КОМ. РЕЧ.)	У НОВОЈ КОМУНИКАТИВНОЈ РЕЧЕНИЦИ
	ИЗМЕЂУ ИМ., ПРИД. ИЛИ ПРИЛ. ФРАЗА ⁵	ИЗМЕЂУ ЗАВИСНИХ КЛАУЗА		
<i>то јест</i> (88)	60 (68,2%)	11 (12,5%)	7 (8%)	6 (6,8%)

⁴ Постоје четири примера за маркер *то јест* у којима је он употребљен између речи/синтагме и зависне клаузе; такви примери нису разврстани ни у једну од категорија наведених у табели, али улазе у укупан број примера; исто смо учинили и са три примера за маркер *другим речима* у којима се он употребљава као конкретизатор унутар напоредне конструкције.

⁵ Термином *фраза* овде обједињујемо реч и синтагму истог типа (тј. *именичка фраза* овде значи 'именица или именичка синтагма' итд.).

<i>односно</i> (56)	33 (58,9%)	4 (7,1%)	7 (12,5%)	12 (21,4%)
<i>другим речима</i> (43)	3 (7%)	5 (11,6%)	–	32 (74,4%)

Табела 1. Синтаксичка дистрибуција маркера преформулације у нашем корпусу. Овде нисмо узели у обзир 36 примера корелативне дисјункције, јер ти примери не илуструју преформулацију.

На крају, осим што се доминантно користи као конектор, а много ређе на конституентском нивоу, маркер *другим речима* може се појавити као конкретизатор иза неког другог конектива (= везничког средства), као нпр. у примеру (44).

Најзад, поменимо и једну правописну варијацију: маркери *то јест* и *односно* имају пуну и скраћену варијанту (*тј.* и *одн.*). Код маркера *то јест* те две варијанте су у ЕКСЈ једнако заступљене – пуни облик (*то јест*) појављује се 5.470 пута, а скраћени 5.224. Код маркера *односно* скраћени облик има занемарљиву фреквенцију – у ЕКСЈ појављује се свега 196 пута, на супрот 64.493 појављивања пуног облика.⁶

2.2.2. Фреквентност и стилска обележеност

У ЕКСЈ (према стању од 3. V 2018) за упит *другим речима* добијају се 2.192 резултата, за упите *то јест* и *тј.* – 10.664, а за упите *односно* и *одн.* чак 66.487. Оволика разлика између маркера *односно* и *то јест* једним делом отпада на административни дискурс (и то у доброј мери на корелативну употребу у административном дискурсу, в. ниже у овом одељку), у ком се *односно* појављује 20.854 пута, а *то јест* само 25 пута. *Односно* је упадљиво фреквентнији и у новинским текстовима, где је његова фреквенција 36.740, на супрот 2.197 појављивања маркера *то јест*.⁷

Треба ипак рећи да ове бројке показују однос између фреквенција одређених ниски, „токена”, а не нужно између *то јест* и *односно* као маркера преформулације. Ово наглашамо зато што у одељку 2.2.3. показујемо да се корелативна употреба маркера *то јест* и *односно* не може сматрати преформулацијом у смислу у ком се тај термин уобичајено користи. Како наш корпус сугерише да корелативну употребу далеко чешће има *односно* него *то јест* (од 36 примера корелативне дисјункције у нашем корпусу, само два су са маркером *то јест*, а остала 34 са *односно*, од чега је 21 пример из

⁶ У писању испред скраћених варијанти ових маркера неретко изостајеarez, но то је, наравно, само правописни/типографски обичај, а не знак да у тим случајевима други сегмент има другачији прозодијски/синтаксички статус него иначе.

⁷ Овде је нужна извесна резерва, јер су у ЕКСЈ у „новине” убројани сви текстови из периодике, укључујући ту и књижевне часописе, чији текстови свакако припадају књижевноуметничком, а не новинарском стилу. То, међутим, вероватно не мења битно укупну слику, јер је број тих текстова (из књижевних часописа) далеко мањи од оних који су заиста новински.

административног, 12 из новинског, а један из научног стила), то значи да један битан део разлике између укупне фреквенције ових токена отпада и на примере корелативне дисјункције, па је извесно да је разлика у фреквенцији између *односно* и *то јест као маркерâ преформулације* мања од разлике у укупној фреквенцији ових ниски.

Наравно, чак и кад се ово узме у обзир, и даље се може рећи да је *односно* фреквентнији маркер преформулације у административном и новинском дискурсу, док у осталим регистрима које ЕКСЈ препознаје разлика није тако упадљива (књижевни текстови: *то јест* – 1.805, *односно* – 426; научни: *то јест* – 983, *односно* – 1.422; *односно* је знатно фреквентнији у текстовима који су у ЕКСЈ означени као „остали” (углавном филозофија, теологија, мемоарска проза и есејистика): *то јест* – 460, *односно* – 5.051).

Кад је реч о маркеру *другим речима*, он је најмање фреквентан не само по укупној фреквенцији него и кад се посматра сваки од регистара појединачно (административни – 7; књижевни – 142; научни – 200; новински – 1605; „остали” – 238).

2.2.3. Семантичке и прагматичке разлике

Кад је реч о семантици, на почетку треба приметити да два од три маркера која овде испитујемо имају сасвим прозирну семантику, која је већ на интуитивном нивоу блиска појму преформулације: маркери *то јест* и *другим речима* настали су конвенционализацијом изразâ који дословно означавају неку врсту семантичког идентитета – *X*, *тј.* *Y = рећи X је исто као и рећи Y*; *X*. *Другим речима*, *Y = Рећи X је исто као и рећи Y (само другим речима)*. Њихова прагматичка функција је, дакле, у директној вези са значењем које се добија комбиновањем значења лексема чијим удруживањем су ови изрази настали.

Ствари стоје сасвим друкчије са маркером *односно*, јер ту ове прозирности нема. РСАНУ наводи да је *односно* – (1а) речца са значењем истицања додатног објашњења, а као еквиваленте нуди „*заправо, управо, у ствари, то јест*”; и – (1б) „(и везник) *при појединачном набрајању: или; и*”. А осим тога, речници показују да се он употребљавао и као предлог (и прилог) у значењу ‘у вези са’ (в. РМС, РСАНУ: s.v. *односно*). У РМС је ова предлошка употреба чак наведена као прва, но она је данас извесно сасвим архаична, а ако се значење преформулације развило из ње, није лако рећи какав тачно механизам стоји у основи такве полифункционалности, осим што се, наравно, може рећи да је значење ‘у вези са’ толико апстрактно да на овај или онај начин може асоцирати на практично било какву двочлану релацију.

Имајући на уму описану разлику између маркерâ *то јест* и *другим речима* с једне, и маркера *односно* с друге стране, није необично што је маркер *односно* доминантно обележје у примерима следећег типа:

- (52) Најефикаснији у победничкој екипи био је Марко Кешел са 20 поена, Лоренс Робертс постигао је 16, док су Немања Бјелица и Владимир Штимац додали 12, **односно** 11 поена. (PTC, 16. XII 2008)

- (53) [...] 20) донирање међу партнерима јесте донирање репродуктивних ћелија између супружника, **односно** ванбрачних партнера [...] (*Закон о трансплантацији ћелија и ткива*)
- (54) [...] јер најчешће претходно не спроведе друга неопходна вештачења, или не саслуша све сведоке и не прибави све податке, **тј.** не отклони контрадикторност у њима [...] (Р. Драгач, *Увиђају и вештачење саобраћајних несрећа на путевима*)
- (55) Лице из става 1. овог члана, које због уласка, **односно** изласка из возила треба да ступи на коловоз, дужно је да се претходно увери да ступањем на коловоз не омета саобраћај [...] (*Закон о безбедности саобраћаја на путевима*)

Овде је важно приметити неколико ствари:

- у свим примерима *односно* и *то јест* могли би се заменити везником *или*;
- у свим случајевима реч је о раставном односу / дисјункцији, и то:
 - корелативној (дистрибутивној), када се један од чланова дисјункције односи на један од појмова или један део скупа из претходног контекста, а други на други појам или други део скупа из претходног контекста (уп. (52) – *12 поена* односи се на Н. Бјелицу, а *11 поена* на В. Штимца; исто важи и за пример (53));
 - „некорелативној”, тј. оној која просто подразумева алтернативну реализацију двају садржаја, као у примерима (54) и (55), мада је и ту могућа корелативна/дистрибутивна интерпретација;
- ни у једном случају не може се говорити о функцији преформулације, јер други сегмент није прагматички еквивалентан првом, већ уводи садржај који му је алтернатива у смислу реализовања/нереализовања у стварности;
- од 36 примера овог типа у нашем корпусу, у 34 употребљен је маркер *односно*, а само у два *то јест*; примера са маркером *другим речима* нема, нити би се он могао употребити на овај начин.

Дакле, осим метајезичке дисјункције, маркери *односно* и *то јест* могу се појавити и као обележје других типова раставног односа и тада нису обележје преформулације; у оваквој употреби далеко је чешћи маркер *односно* него *то јест*. То такође значи и да је маркер *другим речима*, иако најмање фреквентан од испитивана три маркера, заправо једини који обележава само преформулацију, док *односно* и *то јест* имају и „непреформулативне” функције.

3. Преформулација и други типови односа

Како је већ речено у уводном делу, статус преформулације битно се разликује у различитим класификацијама кохезивних односа, па се поставља питање какав је однос појма и термина *преформулација* према другим односима који се помињу у литератури, као што су *елaborација*, *експликација*, *прецизирање*, *генерализација*, *егземплификација*, *закључивање*, *резимирање*, *објаснидбеност* и сл.

На основу досадашње анализе, види се да би се поменути појмови могли употребити да означе одређене типове преформулације. На пример, у одељку 2.1.3. навели смо примере у којима би се маркер преформулације могао заменити речју *дакле*. Овде понављамо те примере и додајемо још неке у којима је то случај:

- (56) Објављивањем књиге „Светска баштина Србије” светској јавности је упућена важна порука – да средњовековни споменици на Косову и Метохији припадају српској, **односно** византијској култури средњег века, изјавио је министар културе и медија Небојша Брадић. (*Политика*, 18. X 2010)
- (57) Најпре, без обзира на то какав је чији утисак о томе ко је из скоро десетине афера на ту тему изашао као „победник”, на губитку су, анализе показују, обојица; **то јест**, обе политичке струје које ова два политичара предводе. (*НИН*, 29. IV 2002)
- (58) Милорад Улемек Легија остаће власник куће у улици Илије Стојадиновића 87, у београдском насељу Церак. Финансијска истрага показала је да је купљена 1998 . године, тачније, пре него што је Улемек постао вођа криминалне групе и стекао позамашно богатство. Поред тога, утврђено је да је ова кућа, коју поседује заједно са супругом Александром Ивановић, купљена на кредит, **другим речима** – легално. (*Политика*, 19. III 2009)
- (59) Абаитара је имао други предлог: дао би Топехи за малу Купекахи, двогодишњу девојчицу, истичући да је она Таквамина ћерка, **то јест** да, као и он, припада клану Такватип, што значи да он, као ујак, има на њу право. (К. Леви Строс, *Тужни тропи*)
- (60) ЦДУ је деценијама примала „великодушне”, добровољне прилоге богатих бизнисмена, а заузврат водила економску политику која је њима ишла у прилог. Продавала је, **другим речима**, своју политику по принципу „ко да више”. (*Политика*, 22. VIII 2000)
- (61) Једна од добрих страна новог тарифног система јесте што ће дистрибуције бројила потрошача убудуће читавати чешће. То, **другим речима**, значи да ће грађани рачуне за струју плаћати на основу стварне потрошње, а не према аконтацијама [...] (*Политика*, 19. IV 2001)

Заиста, у свим примерима је уместо маркера преформулације могуће употребити маркер закључивања *дакле*. Међутим, приликом теста замењивања увек треба имати на уму да није важно само да ли је замењивање на-

челно изводљиво (да ли је варијанта са еквивалентом синтаксички могућа и семантичко-прагматички прихватљива), већ да ли тако измењен исказ у датом контексту има исту интерпретацију као и оригинал или не. Покажимо то на поједностављеном примеру:

- (62) (а) Кућа је купљена на кредит. **Другим речима**, купљена је легално.
 (б) Кућа је купљена на кредит. **Дакле**, купљена је легално.

Оба примера су прихватљива, али њихова интерпретација није иста. Конектором *другим речима* истиче се да други сегмент треба схватити као преформулацију првог, тј. да је, у датом контексту, рећи да је кућа купљена на кредит *исто што и* рећи да је купљена легално. Преформулативним конектором читаоцу се сугерише да за говорника те две формулације имају исту прагматичку улогу, или, речником теорије релевантности, да у датом контексту производе исти когнитивни ефекат, на исти начин доприносе његовом разумевању дискурса – конкретно, и један и други доносе садржаје који у датом контексту додатно потврђују да је Улемек легални (су)власник куће. Дакле, улога преформулативног конектора је да истакне овај аспект, ову „прагматичку еквивалентност” два сегмента. А да ли притом та два сегмента стоје у односу *премиса – закључак*, или *општа тврдња – пример*, или *скуп – типични представници скупа*, или пак у неком другом односу, за функцију преформулације је у суштини ирелевантно.

С примером (63)б ствари стоје другачије. Улога конектора овде је да потцрта логичку каузалност између два сегмента, да истакне да се првим сегментом саопштава садржај на основу ког се, уз одговарајуће знање о свету, може извести одговарајући закључак (саопштен другим сегментом). Овде је, према томе, у фокусу однос између садржаја двају сегмената, док је код преформулације фокус на истоветности улоге који сваки од тих двају сегмената појединачно има у ширем контексту у ком се преформулативна конструкција налази. Покушајмо да све ово представимо и схематски:

	СЕГМЕНТ 1		СЕГМЕНТ 2
Садржај који се (дословно) саопштава	'Улемјекова кућа је купљена на кредит.'	⇒	'Улемјекова кућа је купљена легално.'
Улога коју тај садржај има у ширем контексту	Потврђује полазну информацију да кућа не може бити одузета.	=	Потврђује полазну информацију да кућа не може бити одузета.

Инференцијални маркер *дакле* истиче овај аспект односа између два сегмента.

Преформулативни маркер *другим речима* истиче овај аспект односа између два сегмента.

По истом принципу може се објаснити и однос преформулације према другим појмовима (и терминима) које смо на почетку овог одељка поменули. И експликација, и егземплификација, и елаборација, и објаснидбеност итд. тичу се пре свега односа између (пропозиционих) садржаја двају сегмената. Али суштина преформулације није у томе да сигнализира однос између садржаја првог и другог сегмента, него да укаже на то да и један и други садржај треба интерпретирати као прагматичке еквиваленте, као садржаје који на исти начин доприносе разумевању текста. Ту компоненту маркери елаборације, попут *наиме*, или егземплификације, попут *на пример* или *рецимо*, немају – они не имплицирају да је „рећи X (у овом контексту) исто што и рећи Y”, него само да је Y детаљна разра одн. пример онога што је речено у X.

Може се, такође, поставити и питање односа преформулације према три основна семантичка типа напоредних односа: саставном, супротном и раставном. Ово сматрамо релевантним из два разлога. Прво, док класификације кохезивних односа, како смо поменули у уводу, значајно варирају од приступа до приступа, при чему неретко броје и више десетина различитих односа, три основна семантичка типа напоредних односа чврсто су утемељена у општој традицији дескриптивне лингвистике без обзира на различите теоријске приступе и идентификовани су у великом броју индоевропских и неиндоевропских језика (уп. Маури 2008; в. и уводни одељак у Чудомировић 2015). Наравно, напоредни односи постоје само на „унутарклаузалном” и „међуклаузалном” нивоу, али ако трочлана дистинкција *саставност : раставност : супротност* описује кључне семантичке разлике на овом нивоу повезивања, има разлога претпоставити да је битна и на нивоу дискурса.

На ово питање делимично је већ одговорио М. Ковачевић (1998: 63), који констатује да „на семантичком плану конструкције с везницима *односно* и *то јест* имају највише додирних тачака с дисјунктивним конструкцијама”. То потврђује и наша анализа: у примерима метајезичке преформулације *то јест* и *односно* имају еквивалент у специјализованом раставном везнику *илити*, а у примерима корелативне дисјункције начелно им је еквивалентан везник *или*. Код метапојмовне преформулације та веза није тако очигледна. Међутим, ако пођемо од тога да је у средишту категорије раставности појам алтернативе (уп. Маури 2008), она постаје јаснија: код метапојмовне преформулације, наравно, нема алтернативности на плану садржаја, семантике (преформулација не подразумева никакву „алтернативну реализацију” садржаја једног или другог сегмента), али има на плану прагматике – сегменти које повезује маркер преформулације јесу прагматичке алтернативе, у том смислу што их преформулативни маркер обежежава као прагматичке еквиваленте. Са раставношћу је најтеже повезати тзв. корективну преформулацију – јер је ту прагматичка еквивалентност само привидна и пре се може говорити о вези са супротним (у чије варијанте, уосталом, спада и корекција) него са раставним односом.

4. Закључак

Типични случајеви преформулације у српском окупљају се унутар категорија које је Д. Блејкмор означила као метајезичку и метапојмовну преформулацију (в. уводни одељак). Овај налаз је очекиван, с тим што наш материјал упућује на то да се категорија метајезичке преформулације може схватити и нешто шире. И док се метајезичка и метапојмовна преформулација могу обухватити појмом прагматичке еквивалентности оригинала и преформулације, то није случај са корективном преформулацијом, код које ове еквивалентности нема, а још мање са корелативном дисјункцијом, иако маркери *то јест*, *односно* и *другим речима* обележавају и њу.

На конституентском нивоу и између независних клауза преформулацију по правилу обележавају маркери *то јест* и *односно*, а на нивоу комуникативних реченица *другим речима*, мада се *то јест* и *односно* срећу и ту. Кад је реч о семантичко-прагматичким разликама, маркер *другим речима* обележава само типичну, метапојмовну преформулацију, а маркери *то јест* и *односно* и метајезичку преформулацију, али и корективну преформулацију и корелативну дисјункцију. Ипак, вероватно није случајно што је у последње две употребе далеко обичнији маркер *односно*, управо онај који се од три маркера једини не може етимолошки довести у везу са појмом истости, идентитета.

Преформулативна функција маркера *то јест*, *односно* и *другим речима* састоји се у томе да сегменте које повезују обележе као прагматички еквивалентне, као сегменте који у датом контексту на исти начин доприносе разумевању дискурса. Зато се прагматичка улога ових маркера не може сводити на ону коју имају другачији маркери, попут *дакле*, *наиме*, *на пример*, *рецимо* итд., нити се функција преформулације може подвести под елаборацију или објасниственост, али се, с друге стране, може повући паралела са односом дисјункције, јер и дисјункција и преформулација подразумевају алтернативност, прва на плану садржаја, семантике, а друга на плану интерпретације тог садржаја у датом контексту, тј. на плану прагматике.

ИЗВОРИ

Електронски корпус српског језика (ЕКСЈ) – <http://korpus.matf.bg.ac.rs>

И1

<https://www.irishtimes.com/life-and-style/homes-and-property/new-to-market/worth-the-investment-1.652532>

И2 https://gamblingcompliance.com/files/GD_Spanish_Gaming_Market_Update_22Mar11.pdf

ЛИТЕРАТУРА

- Бајић 2016:** Dragana Bajić, „El marcador discursivo *o sea* y sus equivalentes en serbio”, [у књизи] *Идентитет, мобилност и перспективе у студијама језика, књижевности и културе : монографија поводом 45-годишњице Групе за шпански језик и хиспанске књижевности на Филолошком факултету Универзитета у Београду*, Београд: Филолошки факултет, 129–158.
- Бајић 2018:** Dragana Bajić, „Marcadores discursivos de distanciamiento”, *Veoi-berística*, II/1, 57–72.
- Блејкмор 1993:** Diane Blakemore, „The relevance of reformulations”, *Language and Literature*, 2/2, 101–120.
- Блејкмор 1997:** Diane Blakemore, „Restatement and exemplification. A relevance theoretic reassessment of elaboration”, *Pragmatics and Cognition*, 5/1, 1–19.
- Блејкмор 2007:** Diane Blakemore, „‘Or’-parentheticals, ‘that is’-parentheticals and the pragmatics of reformulation”, *Journal of Linguistics*, 43/2, 311–339.
- Карстон 2002:** Robyn Carston, *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*, Oxford: Blackwell.
- Ковачевић 1998:** Милош Ковачевић, „Објаснидбене (експланативне) координиране конструкције”, у: *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Друштво „Рашка школа”, 58–79.
- Ман/Томпсон 1986:** William C. Mann, Sandra A. Thompson, „Relational propositions in discourse”, *Discourse Processes*, 9/1, 57–90.
- Ман/Томпсон 1988:** William C. Mann, Sandra A. Thompson, „Rhetorical structure theory: Toward a functional theory of text organization”, *Text*, 8, 243–281.
- Маури 2008:** Caterina Mauri, *Coordination relations in the languages of Europe and beyond*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- РМС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад (Загреб): Матица српска (– Матица хрватска), 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Спербер/Вилсон 1995:** Dan Sperber, Deirdre Wilson, *Relevance: communication and cognition*, Oxford: Blackwell.
- Тејлор 2003:** John R. Taylor, *Linguistic Categorization*, Oxford: Oxford University Press.
- Халидеј 1985:** M. A. K. Halliday, *An Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold.
- Чудомировић 2015:** Јован Чудомировић, *Семантика и прагматика саставних одн. супротних напоредних везника и, па, те, а, али, него* (необјављена докторска дисертација), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.

Јован М. Чудомировић

REFORMULATION AND ITS MARKERS

Summary

The paper provides a description of the pragmatics of reformulation in Serbian, based on the analysis of 233 examples from the electronic corpora. It outlines the typical cases of reformulation, relying on Blakemore's (2007) distinction between metalinguistic and metarepresentational reformulation, and identifies the uses of Serbian reformulation markers which cannot be subsumed under the notion of reformulation as 'interpretive resemblance' (Blakemore 2007, after Sperber & Wilson 1995). The author also identifies the main distributional and semantic/pragmatic differences between the three most typical reformulation markers in Serbian—*to jest* 'that is', *odnosno* 'or / that is', and *drugim rečima* 'in other words', and discusses the position of reformulation in a wider system of coherence relations, pointing to the parallels between the relations of disjunction and reformulation.